

Козинець О.Г.,
зав. кафедри історії та теорії
держави і права, конституційного та
адміністративного права
Чернігівського державного
технологічного університету,
к. і. н., доцент

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МІЖ ВЛАДОЮ ТА СУСПІЛЬСТВОМ У ПОГЛЯДАХ ЖАН-ЖАКА РУССО

Представники політико-правової та філософської думки багато років намагаються знайти найоптимальнішу модель взаємовідносин між суспільством та державою, між громадою та владою. Питання про первинність одного чи іншого у даному випадку не постає, оскільки на рівні теорії відомо, що держава є лише одним із інститутів суспільства, і беззаперечно те, що громада формує органи влади, а не навпаки. Але на практиці може бути й по-іншому.

Вирішенням проблеми співвідношення між людиною та державою, визначенням місця держави, державних органів у суспільстві не одне століття займаються юристи, філософи, суспільні діячі та мислителі, які намагаються її розв'язати за допомогою своїх теорій. Із Стародавності філософи намагаються знайти найоптимальнішу модель взаємовідносин між людиною та державою. Особливо багато уваги цьому було приділено у Стародавніх Греції та Римі. Саме тут виникла теорія природного права та суспільного договору, пізніше про неї забувають в умовах існування теорії провіденціалізму, але в Новий час за нових соціальних умов центром усіх теоретичних конструкцій про взаємовідносини людини і держави, про походження держави і громадянського суспільства постає теорія природних прав людини і громадянина та суспільного договору.

Протягом XVII – XVIII ст. прямо чи опосередковано представники філософської та політико-правової думки працювали над розробкою цих теорій. Найбільше в цьому напрямку було зроблено французькими просвітниками, серед

яких вирізнявся оригінальністю Жан-Жак Руссо, якого за основні положення теорії вважали найрадикальнішим із французьких просвітників.

У праці «Про суспільний договір, чи принципи політичного права», Руссо піддав критиці сучасне йому суспільство і висловив міркування про шляхи створення нового державного устрою, при якому народ здобуде свободу, зрівняє усіх перед законом та утримає верховну суверенну владу. Особливість теорії Руссо полягала в тому, що він вважав недоцільним поділ влад, на його думку влада повністю, неподільно має належати народу, який у свою чергу мав піклуватися про загальне благо. Народоправство на думку Руссо виключає необхідність у розподілі державної влади як гарантії політичної свободи. Для того, щоб уникнути сваволі та беззаконня, достатньо, по-перше, розмежувати компетенцію законодавчих та виконавчих органів влади, а по-друге, підпорядкувати виконавчу владу суверену. Так, системі розподілу влад Руссо протипоставив ідею розмежування функцій органів держави. При побудові такого суспільства необхідно забезпечити дотримання двох основних принципів – свободи та рівності. Для забезпечення їх існування необхідно ввести обмеження для влади та багатства окремих індивідів. Егалітаристський характер поглядів Руссо найбільш яскраво виявився у вимозі майнової рівності. Зазначав про неможливість забезпечити політичну рівність при наявності суспільної нерівності. Вихід із цієї ситуації пропонував у запровадженні майнового зрівняння. При цьому навіть погоджувався, не дивлячись на те, що спочатку був ярим противником приватної власності, на збереження приватної власності дрібних розмірів, заснованих на індивідуальній праці. Так, Руссо не ідеалізував суспільство і не закликав стати всіх рівними, більше того, він усвідомлював, що це неможливо, та і не потрібно, але для влади та багатства мають бути межі, які встановлює суспільство, народ.

Саме в цьому ключі була створена теорія Руссо про народний суверенітет, який проявляється перш за все у здійсненні народом законодавчої влади. Ідеї народного представництва Руссо протипоставив та обґрунтував ідею плебісцитарної демократії. Так, краєугольним каменем теорії

на думку мислителя було народне волевиявлення, яке він фетишизував. На відміну від інших просвітників Руссо відхилив ідею представництва, оскільки таке передоручення волі народу може привести до неадекватного її виразу. Вважав абсолютно незаперечною тільки ту думку більшості, яка була висловлена на плебісциті. Кожен, хто залишився в меншості, повинен не тільки прийняти це рішення до виконання, а й переконати себе в помилковості попередніх своїх поглядів. Якщо ж він не може або не хоче цього робити, то мусить залишити країну.

Водночас у Руссо виникали сумніви щодо того, чи завжди плебісцит адекватно відображає те, чого хотіли його учасники насправді. Чи не може бути такого, що вибір більшості закріплює скоріше помилкові погляди, а не адекватне відображення дійсних процесів? При цьому можливість помилки тим більша, чим більша маса людей, що бере участь у плебісциті. Тому Руссо дійшов висновку, що демократія як форма правління не може бути прийнятною для великих держав.

Плебісцит має не тільки переваги, але й значні вади. Так, значна кількість людей не бере участі в плебісциті (чи тому, що не може усвідомити проблем, чи тому, що вони їй не цікавлять); рішення дуже часто ухвалюються незначною більшістю; думка більшості може мати нестійкий, ситуативно-тимчасовий характер. Усе це приводить до думки, що на плебісциті народ не завжди може усвідомлено виразити свої справжні інтереси.

Основна увага в теорії Руссо приділялась проблемам соціальної природи влади та її приналежності народу. В його теорії немає місця для проекту організації ідеального ладу, а особливістю є те, що конкретні форми та методи здійснення влади для кожної країни визначаються окремо, враховуючи її територію, минуле та ін.

При народовладді можлива тільки одна форма правління – республіка, але в той же час форма організації уряду може бути різною – монархія, аристократія чи демократія, все залежало, на думку мислителя, від кількості осіб, які приймали участь в управлінні. При такому підході прерогативи монарха зводилися до обов'язків голови кабінету.

Таким чином, теорія Руссо про народний суверенітет, плебісцитарну демократію та суспільний договір, де він наділяв народ суверенною владою, обґрунтовував право народу на революцію зробила великий вплив як на суспільну свідомість, так і на розвиток подій у період Великої французької революції. Його авторитет був настільки великий, що до його ідей звертались представники різних політичних течій, від помірних конституціоналістів до комуністів. Крім цього, його ідеї відіграли важливу роль у подальших теоріях про державу і право. Його програма переходу до справедливого суспільства була покладена в основу ідеології політичного радикалізму. А погляди в цілому стали визначною подією в історії політико-правової думки XVIII ст.